

Kütüphane Otomasyonu ve Bibliyografik Veri Girişi

Dr. Hansın Tunçkanat

GİRİŞ

Son yıllarda kütüphaneciliğimizin gündemindeki konulardan biri "otomasyon"dur. Bu olgunun nedeni, otomasyonun kütüphanelerimizin hızla değişen ve gelişen sorunlarının çözümüne sağlayacağı katkılar olduğu söylenebilir. Otomasyon'un kütüphaneciliğimize sağlayacağı yararları tartışmasızca kabul edebiliriz. Ancak 70'li yılların başından bu yana, gerek kütüphanecelik gerekse iletişim sürecindeki değişiklikler iyice gözlenmişse kütüphane otomasyonu konusundaki tartışmaları yeterince değerlendiremeyebiliriz.

Kütüphane otomasyonu söz konusu olduğunda, donanım ve yazılım akla ilk gelen kavramlar arasındadır. Veri girişi ise, kütüphane otomasyonunda gözden kaçabilen bir diğer temel kavramdır. Oysa veri girişi, kütüphane otomasyonunun başarısı için gerekli koşulların başında gelir.

Son 120 yıl içinde iletişim sürecindeki gelişmeler, kütüphane otomasyonu sorunu-na "Ulusal Bilgi Sistemi" içinde düşünülmesini gerektiren yeni boyutlar kazandırmıştır.

Kütüphaneler yalnızca verdikleri hizmetler açısından değil, sistemden bekledikleri hizmetler açısından da Ulusal Bilgi Sisteminin önde gelen alt sistemleri arasındadır. Bu nedenle çağdaşlaşma sürecinde, kütüphanelerin hizmetlerini doğrudan ilgilendiren Ulusal Bilgi Sistemi gibi öncelikli bir alanda, kütüphanecilerin soruna ilgisiz kalmaları beklenemez.

İletişim sürecindeki gelişmeler¹, yazılım² ve donanım³ gibi kavramlara önceki çalışmalarımızda kısa da olsa değinmiştik. Çalışmalarımızda bu kavramları yinelemeden "Belge/bilgi erişim" ile "Bibliyografik veri girişi" kavramlarına kısaca değinecek, bazı önerilerde bulunacağız.

BELGE ERİŞİM

Kütüphanecilikte ulaşılmak istenen hedeflerden biri belki de en önemlisi bilgi erişimdir.

Sistematik kayıtlar taşıyan kil tabletler ve İskenderiye Kütüphanesinde⁴ geliştirilen sınıflama sistemi bu olgunun ilk kanıtları arasında sayılabilir. Kuşkusuz bilgi kaynakları-

1. Tunçkanat, Hansın "Ulusal Bilgi Sistemi içinde Üniversite ve Araştırma Kütüphaneleri "Ulusal Enformasyon Ulusal Sempozyumu, TUBİTAK - TERDOK, Ankara, 1983.

2. Tunçkanat, Hansın-Karakaş, Ümit "Hacettepe Üniversitesi Tıp Merkezi Kütüphanesi Otomasyon Projesi" Türk Kütüphaneciliği, 2 (3) 1988, s. 109 - 116.

3. The professional Librarian's Readed in Library Automation and Technology, (New York, Knowledge Industry Pub 201 s.

4. Postel, William Dosite "The Art of Librarianship" Classics and Other Selected Readings, Hungtington, Roberger Pub, 1980, s. 149.

nın sayısı arttıkça bu yöntemler kullanıcıların bilgi gereksinimini karşılamada yetersiz kalacaktır.

20. yüzyılın ikinci yarısına gelinceye kadar kütüphaneler, kullanıcıların gereksinim duyduğu bilgi kaynaklarına daha kolay erişebilmeleri için önemli adımlar attılar. Dewey, LC ve NLM sınıflama sistemleri, LC ve NLM konu başlıkları, bölgesel ve ulusal düzeyde gerçekleştirilen çeşitli toplu kataloglar ile Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları, bu adımlara gösterebileceğimiz bir kısım örneklerdir.

Bu çabaların temel amacı belge erişimdir. Belge erişim, kullanıcının,

a) Bilgi kaynakları içinden sorununa ilişkin olanları belirleyebilmesi,

b) Belirlediği kaynakların kendisine ya da kopyasına erişebilmesi, için gerekli düzenlemeleri yapmak, olarak tanımlanabilir. Yazar adı, kaynak adı ve konu, belge erişimde sıklıkla kullanılan erişim yollarıdır.⁵ Geleneksel kütüphanecilikte olanaklar yeterli olmadığı için " Bilgi erişim" Danışma Hizmetleri içinde personel, bütçe, kullanıcının bilgi gereksinimi, gibi değişkenlere bağlı olarak sağlanabilmektedir.

BİLGİ ERİŞİM

Bilgi erişim, bilgi vermek için bilgi biriktirmeyi ve bilgi aramayı ifade eder. Tamlik, anlamlılık, doğruluk, kapsamlılık, bilgiyi sağlama süresi, bu hizmetin belli başlı öğeleri arasında sayılır. Örneğin "Pi'nin değeri konusunda fikri olmayan biri için "3.1416"-nin anlam taşıdığı söylenebilir. Oysa Pi'nin noktadan sonra altıncı hanesindeki değeri öğrenmek isteyen için 3.1416 anlamlı olmayacaktır. Diğer taraftan, kullanıcıya gereksinim duyduğu bilgiyi tam ve doğru olarak sağlamakla birlikte, bilgi kullanıcıya zamanında ulaştırılmıyorsa, zamanından sonra eline ulaşan bilginin kullanıcı için değeri kalmayabilir.⁶

ÇAĞDAŞ BİLGİ ERİŞİMLERİ

Günümüz kütüphaneciliğinde, kütüphanecilikte hedeflenen bilgi erişim'i sağlamak teknik açıdan mümkündür. Makinece okunabilir bibliyografik veri tabanları bunun en belirgin kanıtıdır. Bibliyografik verilerin bilgisayar ortamında Seçmeli Bilgi Yayımları (Selective Dissemination of Information) ve Güncel Duyuru (Current Awareness) gibi amaçlarla da kullanılabilirliğinin anlaşılması üzerine bibliyografik veri tabanları sayısı hızla artmış, özellikle gelişmiş batılı ülkelerde yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Ülkemizde de erişilebilen DIALOG bilgi/belge erişim sistemi bu konudaki çarpıcı örneklerden biridir.

1989 verilerine göre DIALOG'da 300 den fazla veri tabanında yaklaşık 130 milyon tutanak vardır.⁷ Bu tutanaklar, bir ürüne, bir patente, bir şirkete, bir derneğe, bir kişiye ait bilgileri içerebileceği gibi, bu tutanaklar bir bilgi kaynağına ilişkin de olabilir. Ancak DIALOG'da bilimsel ve teknik iletişimin önde gelen iletişim aracı sayılan süreli yayınların (birincil tür yayınlar) sayısı parmakla gösterilecek kadar azdır. Bu kaynaklar içinde "metin" (text) içerenlerin sayısı ise 54 dür.

ACADEMIC AMERICAN ENCYCLOPEDIA

5. Heaps, H.S. Information Retrieval, Computational and Theoretical Aspects. (New York, Academic Press, 1978).
6. Heaps, H.S. Information Retrieval. New York, Academic Press, 1978. S. 13-38.
7. Searching Dialog. The Complete Guide (Revised January 1989). Dialog Information Service, Inc. s. 1-1.

CHRONOLOG
 COCUMER DRUG INFORMATION
 FINANCIAL TIMES
 HARVARD BUSINESS REVIEW
 MERCK INDEX
 UPI

Metin içeren veri tabanlarına gösterebileceğimiz örneklerden bazılarıdır.

Yukarıda verilen örneklerden kolayca gözlenebileceği gibi DIALOG'a metin içeren veri tabanları, bülten, gazete, rehber, indeks, öz (abstrac), gibi ikincil yayınlar ile ahsiklopedi türünden kaynaklara ilişkindir. Öyleyse DIALOG'ada kullanıcılara sağlanacak olan bilgi genelde kullanıcının sorununa ilişkin olduğu varsayılan kaynaklara ilişkin olacaktır. Diğer bir deyişle, DIALOG bugünkü koşullarda bir bilgi erişim sisteminden çok bir belge erişim sistemidir. İletişim teknolojisindeki hızlı gelişmelere rağmen, bibliyografik veriyi manyetik ortama aktarmanın⁸, bibliyografik veriyi manyetik ortama saklamanın⁹ ve bu bilgiye uzak uçlardan gerçek zamanlı olarak erişmenin pahalı olması, bu olgunun önde gelen nedenleri arasında sayılabilir. Beş dakikalık bir taramadan sonra listelenecek 20 künyenin maliyeti ve DIALOG'un talep ettiği birim ücretler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1'de gözlenebileceği gibi, listelenen her künye faturada önemli bir yer tutar.

Veri Tabanı					
Art and Humanities Search					
Biography Master Index					
CA Search (Chemical Abs)					
Chemical Eng. Abstracts					
Drug Information					
EMBASE					
ERIC					
MEDLINE					
Science Search					
Dun's Financial Rec.					

Tablo 1¹⁰.

8. Karakaş, Ümit - Tunçkanat, Hâsin "Genel Amaçlı Bir Kütüphane Yazılımı: BİLGİERİS" 7. Ulusal Bilişim Ankara, TBD 1988 s. 225 - 233.
9. Christian, Roger "Bibliographic Data Base Producers" Professional Librarian's Reader in Library Automation and Technology, New York, Knowledge Industry Pub., 1980 s. 21 - 34.
10. DIALOG Price List, July 1988. DIALOG Information Services, Inc.

Beş dakikalık bir taramadan sonra manyetik ortamdaki künyenin kullanıcıya maliyeti (hat ve telefon ücreti hariç) Tablo 2'de gösterilmiştir.

ÇAĞDAŞ BİLGİ/BELGE ERİŞİM SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE

Veri Tabanı	Listeleme Ücreti kūn. / \$	Maliyet kūnye / \$
Art and Humanities Search	0.65	0.91
Biography Master Index	0.65	0.91
CA Search (Chemical Abs)	0.35	0.78
Chemical Eng. Abstracts	0.35	0.75
Drug Information	2.00	2.20
EMBASE	0.55	0.95
ERIC	0.10	0.22
MEDLINE	0.50	0.20
Science Search	0.41	0.64
Dun's Financial Rec.	85.00	85.50

Tablo 2.

Son yıllarda ülkemizde de yaygınlaşmaya başlayan bu tür bilgi/belge erişim sistemlerinin, kullanıcıların gereksinim duyduğu bilgi kaynaklarını listelemesi açısından önemli yararlar sağladığı söylenebilir. Ancak, bu tür bir taramadan sonra kullanıcıya sunulan listedeki kaynaklar kullanıcının sorunu ile doğrudan ilişkili değilse ya da kullanıcı kendisine liselenen kaynakların nerede olduğunu belirlemiyorsa veya kullanıcı bu kaynakların kendisine ya da kopyasına erişemiyorsa bu hizmetten beklenen yarar sağlanamayabilir. Öyleyse bu pahalı hizmetten yeterince yararlanmak için bazı önlemlere gereksinim vardır.

1) Bilgi/belge tarama hizmetlerinde kütüphaneci-kullanıcı işbirliği.

Bilgi kaynaklarının sayısındaki üstel artış, araştırmacıları etkileyen önemli etkenlerden biridir. Çünkü bilgi kaynaklarının sayısındaki üstel artışa karşın, araştırmacıların bu yayanları izlemek için ayırabildikleri zaman kısıtlıdır. Öyleyse araştırmacı her yıl daha çok

yayını izlemek zorunda kalmaktadır.

Araştırcının okumak için zamanı kısıtlı olduğuna göre, bilgi/belge tarama hizmetlerinde amaç yalnızca araştırcının sorununa ilişkin tüm kaynakları listelemek olmamalıdır. Amaç olabildiğince, araştırcının sorunuyla doğrudan ilişkili olanları listelemek, ancak araştırcının sorunuyla doğrudan ilişkili olmayanları listelemek olmalıdır.

Bu amaca ulaşabilmek için gerekli koşullardan biri kuşkusuz, kullanıcının sorunu olabildiğince tam ve doğru olarak belirlemektir. Bu nedenle tarama işleminden önce kullanıcı ve kütüphaneci bir araya gelmeli, tarama stratejisini oluşturmada sorumluluğu paylaşmalıdır.

2) Kütüphaneler arası işbirliği.

Kurumlar arasında yürütülecek olan işbirliği iki grupta toplanabilir.

a) Kaynakları tanımlama.

Bilgi/belge tarama hizmetlerinde kullanıcıya sunulan bilgi, genelde, kullanıcının sorununa ilişkin olan kaynakların bibliyografik künyesidir. Şu halde kullanıcının bu künyelere erişebilmesi için, bu kaynakların hangi kütüphanelerde olduğunu bilmesi gerekir.

Türkiye'de hangi kaynağın hangi kütüphanede olduğunu belirlemek pek kolay değildir. Bu nedenle kullanıcı kimi zaman kendisine listelenen kaynaklar olmadan sorununu çözmeye çalışmakta, kimi zaman ise yurt içinden, ucuza ve kolayca erişebileceği bir kaynağa, yurt dışından gecikmeli olarak ve daha fazla ücret ödeyerek erişmek durumunda kalmaktadır.

Ulusal ya da bölgesel düzeyde, güncel ve standart kataloglar bu sorunun çözümü için gerekli koşulların başında gelir. Kütüphaneler bu büyük boşluğun kapatılması için daha fazla zaman kaybetmeden harekete geçmelidirler.

b) Kaynağın kendisine ya da kopyesine erişme.

Kullanıcının sorununa ilişkin erişebileceği kaynak sayısı, kullanıcının sorununa ilişkin belirsizliklerin azaltılmasını ve daha çok seçenek üzerinde durulmasına olanak sağlayacağı için, kullanıcının etkinliğinin artacağı düşünülmektedir. Şu halde, kullanıcıya yalnızca sorununa ilişkin kaynakları belirlemek ve bu kaynakların nerede olduğunu saptamasına yardımcı olmak yeterli değildir. Bilgi kaynaklarını tanımlamanın yanısıra, kütüphanelerin bir araya gelerek, kullanıcının bulunduğu yerden ya da kullanıcının kaynağın bulunduğu kütüphaneye gitmesi halinde, kaynağın kendisine veya kopyesine hızla erişmesi için gerekli önlemleri almaları gerekir.

Kanımızca bu düzenlemeler yalnızca hizmetten yeterince yararlanmak için değil, hizmetin yaygınlaştırılması için de gereklidir.